

Rozwój mowy dziecka

"...język jest oknem przez, które można oglądać życie mózgu."

(A. Balejko: *Jak usuwać wady wymowy.*)

Człowiek przychodzi na świat zupełnie bezradny. Przez pierwsze lata życia jest uzależniony od innych ludzi, to oni karmią go, dbają o higienę, bezpieczeństwo oraz zaspokajają wszelakiego rodzaju potrzeby. Człowiek uczy się komunikowania poprzez obcowanie w środowisku społecznym. Nauka poprawnej wymowy trwa aż do około 6 roku życia. Dopiero po tym długim okresie dziecko ma rozwiniętą mowę (dopuszcza się 6 miesięczne odchylenia od normy), może swobodnie konwersować i komunikować się z innymi. Czym zatem jest mowa? T. Zaleski definiuje mowę jako: "...układ symboli reprezentujących zjawiska otaczające nas lub dziejące się w nas samych. Mowa służy do przekazywania o nich informacji. (...) mowa ludzka operuje symbolami, a symbol to znak, który nie reprezentuje tylko siebie, ale wyraża coś innego, co mu zostało przypisane w wyniku umowy." Małe dziecko słucha otoczenia i w ten sposób uczy się mówić. Człowiek rodzi się z predyspozycją do mówienia, ale nie posiada umiejętności wypowiedzenia się. „Predyspozycja ta to jak gdyby nie zapisana karta w mózgu niemowlęcia, którą otoczenia musi wypełnić. Jak to uczyni, tak mówić będzie dziecko.”

Według L. Kaczmarka rozwój mowy w okresie postnatalny można podzielić na cztery etapy:

- * okres melodii (od urodzenia do 1 roku życia),
- * okres wyrazu (od 1 do 2 roku życia),
- * okres zdania (od 2 do 3 roku życia),
- * okres swoistej mowy dziecięcej (od 3 do 7 roku życia).

Okres melodii na początku charakteryzuje się krzykiem. Za jego pomocą dziecko sygnalizuje matce swoją potrzebę (głód, dyskomfort z powodu zimna, czy mokrej pieluszki). Dziecko kojarzy, że za każdym razem, gdy zaczyna krzyczeć pojawia się matka. To właśnie jest pierwsze porozumienie, a zarazem ćwiczenie narządu oddechowego.

W 2 - 3 miesiącu życia pojawia się odruch bezwarunkowy tzw. głuzenie (gruchanie), które jest jednakowe na wszystkich kontynentach oraz występuje u dzieci głuchych. Głuzenie charakteryzuje się wydawaniem przez niemowlę różnych dźwięków, a w tym samogłosek, spółgłosek, grup spółgłoskowych i samogłoskowych oraz towarzyszącymi im nieskoordynowanymi ruchami ciała i kończyn. Gruchanie występuje wówczas, gdy dziecko jest zadowolone i odprężone.

G. Demelowa pisze za L. Kaczmarkiem, że najłatwiej powstają wówczas dźwięki typu: g, k, gli, kli, tli.

Okres ten jest przygotowaniem narządów artykulacyjnych do wydawania podstawowych dźwięków. H. Spionek twierdzi, iż w mózgu powstają wówczas pierwsze skojarzenia między dźwiękami a ruchami aparatu artykulacyjnego.

Około 6 miesiąca dziecko przechodzi w kolejną fazę rozwojową, a mianowicie w okres gaworzenia. Gaworzenie jest odruchem warunkowym i charakteryzuje się zamierzonym wydawaniem i powtarzaniem dźwięków. Na początku tego okresu pojawiają się pierwsze sylaby (ma, ta, ba, później: ma - ma, ta - ta, ba - ba), które dziecko powtarza wielokrotnie, ale nie przypisuje im konkretnego znaczenia. Z końcem pierwszego roku życia wypowiada już 2 - 3 wyrazy (mama, baba, tata).

Wchodząc w kolejny etap rozwoju mowy, dziecko rozumie już wiele i potrafi spełniać proste polecenia.

Tab. 1 Zależności między rozwojem mowy i rozwoju fizycznego (opracowanie własne)

FAZA GŁUŻENIA - > Umiejętność unoszenia głowy

FAZA GAWORZENIA - > Umiejętność siadania

OKRES WYRAZU - > Pozycja pionowa, wstawanie.

Okres wyrazu - dziecko potrafi wypowiedzieć wszystkie samogłoski z wyjątkiem nosowych „ą”, „ę” oraz spółgłoski: wargowe p, b, m; przedniojęzykowo - zębowe: t, d, n; tylnojęzykowe k, g i środkowojęzykowe ś, a czasami też ć. Pozostałe spółgłoski zastępuje innymi, podobnymi. W tym okresie cechą charakterystyczną jest to, iż dziecko wypowiada tylko pierwszą lub ostatnią sylabę wyrazu. Wyraz pełni w tym momencie funkcję zdania.

Okres zdania - dziecko używa następujących głosek: wargowe p, pi, b, bi, m mi; wargowo - zębowe: f, f, w, wi; środkowojęzykowe: ś, ź, ć, dź, ń, ki, gi; tylnojęzykowe: k, g, ch; przedniojęzykowo - zębowe: t, d, n; przedniojęzykowo - dźwiękowe: l. Z końcem tego okresu mogą pojawić się również głoski: s, z, c, a także: sz, ź, cz, dź.

Okres ten charakteryzuje się tym, iż dziecko nie potrafi wyartykułować niektórych głosek, ale wie jak dana głoska powinna brzmieć i jest w stanie wyróżnić ją w wyrazie.

Dziecko tworzy dwuwyrazowe zlepki zdań np. „baba koko” – które w konkretnej sytuacji są komunikatywne dla odbiorcy. Wraz z biegiem rozwoju, zlepki wyrazowe przekształcane są w równoważniki zdań. Znaczenie ich jest już bardziej przejrzyste, ale nadal są ściśle powiązane z kontekstem sytuacyjnym.

Okres swoistej mowy dziecięcej - mowa dziecka nie jest jeszcze doskonała. Występują kontaminacje (tworzenie wyrazu z 2 - 3 innych, np. słowo „zakluczyć” oznacza wyrażenie „zamknąć drzwi”), neologizmy (np. dziecko nazywa fontannę - „tryskawicą”), przestawianie głosek (metatezy, np. „kordła”), uproszczenia grup spółgłoskowych (substytucja). Pod koniec 4 roku życia dziecko potrafi wypowiedzieć już głoski s, z, c, dz, r, sz, cz, ż, dż.

Autorzy określają, iż rozwój mowy trawa do szóstego roku życia. Wszelakie zaburzenia i wady wymowy po skończeniu przez dziecko 6 lat, określane są jako opóźnienie rozwoju mowy.

F.H. Allport przedstawił dosyć interesujący schemat, przedstawiający w jaki sposób dźwięki gaworzenia zostają skojarzone z mową dorosłych, a następnie z konkretną rzeczą. Według tego autora rozwój nawyków językowych dziecka można podzielić na 4 etapy.

Etap I - małe dziecko przypadkowo artykułuje sylabę, a utrwala się ona poprzez reakcję okrężną (jest to gaworzenie). Polega to na tym, iż słyszy ono własną reakcję słowną, np. "da", impuls ten jest doprowadzany do mózgu, następnie drogami nerwowymi do mięśni związanych z artykulacją tej konkretnej sylaby. Dziecko po raz kolejny powtarza sylabę, co powoduje powstawanie ciągów: "da da da".

Etap II - w tym etapie bardzo ważną rolę odgrywają osoby trzecie. Dorosły mówi do dziecka słowo brzmieniowo podobne do tego, które dziecko już wypowiada. Powoduje to pobudzenie słuchowe i w efekcie słowną reakcję dziecka. Dziecko reaguje na usłyszany dźwięk jak najbardziej podobną reakcją wokalną, jaką jest w ogóle samo zdolne wyemitować. Allport podaje przykłady zaczerpnięte z języka angielskiego: matka mówi "doll" (lalka), a dziecko odpowiada "da", natomiast gdy matka mówi "box" (pudełko) to dziecko odpowiada "ba".

Etap III - w etapie tym dziecko kojarzy już elementy artykulacyjne, słyszane w mowie dorosłych, z przedmiotami. Ustalają się związki między przedmiotami, np. lalką, a słowami, w tym wypadku "da".

Etap IV - ostatni charakteryzuje się wytworzona już reakcją warunkową. Dziecko nie potrzebuje już słownej stymulacji, wystarczy mu konkretna rzecz, aby wywołać reakcję dźwiękową.

Z czasem dźwięki artykułowane przez dziecko kształtują się i są coraz to bardziej zbliżone do fonetycznego ich brzmienia. Upodobanie się dźwięków trwa jakiś czas. Długość jego zależy od różnych czynników takich jak: rozwój narządów artykulacyjnych, słuch oraz warunków środowiskowych.

Według M. Cohena rozwój mowy można podzielić na następujące etapy:

1. pojawienie się pierwszych form kontaktu z otoczeniem, które przypadają na 9 - 10 miesiąc życia i charakteryzują się pomrukami, mlaskami i występowaniem słów typu: mama, tata;
2. zwielokrotnienie form kontaktu i etap ten pojawia się w 14 - 18 miesiącu życia, wówczas słowa stają się zrozumiałe dla otoczenia;
3. pojawienie się elementów wiążących, to jest 18 miesiąc życia i liczba słów w tym okresie wzrasta do 200;
4. ukazanie się form gramatycznych.

„Badanie pierwszych etapów rozwoju mowy dziecka - od pierwszych prób porozumiewania się aż do nabycia właściwej struktury gramatycznej języka ojczystego - wykazuje, że rozwój ten jest związany ze stopniowym rozwojem naśladownictwa, analizy i rozumienia stosunków rzeczywistości.” Ważnym czynnikiem w rozwoju mowy jest także poziom umysłowy dziecka, ale także poziom kulturalny środowiska, w którym się wychowuje, zwłaszcza środowiska rodzinnego.

Tab. 2 Rozwój mowy dziecka

ARTYKULACJA

- 2 miesiąc: głużenie,
- 3 miesiąc: okres intonacji,
- 8 miesiąc: gaworzenie,
- 10 miesiąc: sylaby da, pa, na;
- 1 rok: słowo: mama
- 15 miesiąc: 5 wyrazów,
- 18 miesiąc: 8 - 10 wyrazów,
- 21 miesiąc: 20 wyrazów;
- 2 lata: wypowiedzi dwuwyrzowe - 1 zdanie;
- 3 lata: pojawiają się czasowniki, mowa dziecinna, potrafi użyć słowa "ja";
używa 100 - 200 wyrazów,
- 4 lata: odmienia czasowniki, nieopanowane w pełni używanie nazw kolorów
- 5 lat: zespół uproszczeń fonematycznych, język poprawny;

ROZUMIENIE

- 7 miesiąc: rozumienie pewnych wyrazów,
- 9 miesiąc: rozumienie znaku językowego: 1 wyrazu;
- 1 rok: rozumie 3 lub więcej wyrazów;
- 2 lata: 500 – 1000 wyrazów;
- 3 lata: 1000 – 18000 słów, rozróżnianie barw i ich nazw,
- 4 lata: 1500 – 2000 wyrazów
- 5 lat: 2000 – 2600 wyrazów;

W artykule tym zaprezentowano wiele teorii różnych autorów dotyczących rozwoju mowy dziecka. Nie możemy zapomnieć, iż cały proces rozwoju człowieka przebiega w otoczeniu społecznym. To, w jaki sposób potrafi on funkcjonować w społeczeństwie w dużej mierze zależy od wpływu środowiska rodzinnego. To właśnie rodzice wprowadzają dziecko w tajniki komunikacji międzyludzkiej i dzięki nim potrafi ono opanować tę niezmiernie trudną sztukę. Nie wolno zapomnieć nam o fakcie, iż nie wystarczy tutaj sama genetyka i biologia.

Źródło: Styczek I.: Logopedia. Warszawa PWN 1969